

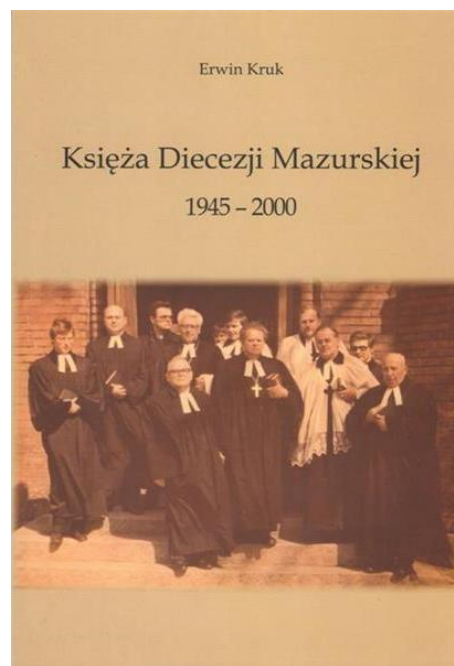
Aneta M. Sokół

Erwin Kruk, *Księża Diecezji Mazurskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce w latach 1945-2000*, Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie, Olsztyn 2018, ss. 192.

Losy mazurskich ewangelików stają się tematem coraz liczniejszych publikacji, w tym autorstwa samych zainteresowanych przywracających pamięć o własnej przeszłości, tradycjach, a także duszpasterzach stojących na straży konfesyjnego dziedzictwa na Mazurach. Do wydanych prac z zakresu mazurskiego ewangelicyzmu¹ należą także książki najwybitniejszego ewangelickiego pisarza mazurskiego ostatnich dziesięcioleci, poety, dziennikarza, a także współtwórcy Mazurskiego Towarzystwa Ewangelickiego – Erwina Kruka (1941-2017), który za życia udzielał się na wielu płaszczyznach aktywizując olsztyńskie środowisko ewangelików po 1989 roku, uczestnicząc w pracach Synodu Kościoła, utrwalając swoim piarstwem odchodzący świat mazurskiego ewangelicyzmu².

Pośmiertnie wydana książka autorstwa Erwina Kruka zasługuje na uwagę, gdyż stanowi efekt źródłowych poszukiwań jej autora starającego się przybliżyć na kartach publikacji wizerunek powojennego duchowieństwa na Mazurach. Losy ewangelickich duchownych przedstawia na tle kolejnych dekad niełatwej powojennej rzeczywistości, naznaczonej exodusem mazurskich ewangelików, w cieniu socjalistycznego państwa ograniczającego niezależność Kościoła i duchownych podejmujących służbę na jego rzecz, pośród trudów odbudowy powojennego życia kościelnego wśród mazurskich wiernych. Publikacja przedstawia losy księży, którzy w latach 1945-2000 podjęli duszpasterską służbę na terenach diecezji mazurskiej Kościoła luterńskiego w Polsce. Są to swoiste prezentacje sylwetek duchownych zamieszczone wcześniej na stronach internetowych Mazurskiego Towarzystwa Ewangelickiego („Kartki Mazurskie”), na potrzeby książki wzbogacone wieloma szczegółami odnalezionymi wśród archiwalnych dokumentów oraz nowowydanych w ostatnim czasie publikacji.

Prezentowana książka obejmuje 91 biogramów uzupełnionych dodatkowymi tekstami dotyczącymi przeszłości Kościoła ewangelickiego na Mazurach. Należy zaznaczyć, że nie mamy do czynienia z typowymi schematycznymi biogramami, które koncentrowałyby się jedynie na najistotniejszych wydarzeniach z życia duchownych, w tym przebiegu ich służby kościelnej oraz zasługach wieńczących duszpasterską aktywność. Erwin Kruk, znawca przeszłości mazurskiej, przedstawia sylwetki duchownych z całą swoją znajomością losów Kościoła ewangelickiego na Mazurach i trudów odbudowy struktur kościelnych po 1945 roku, z punktu widzenia także aktywnego uczestnika ewangelickiego życia powojennego, rozumiejącego potrzebę zachowania ciągłości mazurskiego ewangelicyzmu w czasach powojennych. Jak zaznaczył w poprzedzającym

¹ Zob. m.in.: J. Mallek, *Reformacja i protestantyzm w Polsce i Prusach (XVI-XX)*, Toruń 2012; G. Jasiński, *Kościół ewangelicki na Mazurach w XIX wieku (1817-1914)*, Olsztyn 2003; tenże, *Słownik duchownych ewangelickich na Mazurach w XIX wieku (1817-1914)*, Dąbrówno, Olsztyn 2015 (zob. recenzję na stronie PTEw: http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2016/07/rec_jasinski_sloownik.pdf [dostęp 1.08.2018]; *Reminiscentje Reformacji. Prusy – Mazury 1517-2017*, red. R. Bażanowski i B. Waclawik, Olsztyn 2017 (zob. recenzję na stronie PTEw: http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2018/01/rec_reminiscencje_reformacji.pdf [dostęp 1.08.2018]).

² Zob. m.in. prace wydane dzięki staraniom Erwina Kruka, dotyczące dziejów ewangelików na Mazurach: *Ewangelicy na Warmii i Mazurach. Dzieje i współczesność*, pod red. E. Kruka, Olsztyn 2001; E. Kruk, *Ewangelicy w Olsztynie. Z dziejów parafii w latach 1772-2002*, Olsztyn 2002; zob. także recenzję ostatniego tomu poezji E. Kruka *Nieobecność* (2016): http://www.ptew.org.pl/wp-content/uploads/2016/09/rec_kruk_nieobecność.pdf [dostęp 1.08.2018].

prezentacje biograficzne wstępie: „...miałem na uwadze nie tylko samych duchownych, ale i czas, w którym działali. Zwłaszcza lata pięćdziesiąte XX wieku były okresem niezmiernie trudnym w życiu społeczeństwa.”

Poprzez biogramy mamy zatem możliwość przyjrzenia się losom Kościoła ewangelickiego na Mazurach w kolejnych powojennych dekadach, w tym specyficze wspomnianych lat 50., gdy wobec braku ewangelickich księży służbę w mazurskich parafiach pełnili także księża diakoni, przeszkoleni jedynie na specjalnych kursach organizowanych w Warszawie (z perspektywą uzupełnienia w przyszłości akademickiego wykształcenia teologicznego). Służba księży diakonów, spośród których nie wszyscy w czasie późniejszym obrali drogę pełnoprawnych ewangelickich duchownych, stanowi jeden z wyznaczników powojennych lat kościelnej pracy na Mazurach. Poprzez biogramy duchownych poznajemy także inne jej uwarunkowania, do których należało inwigilowanie księży przez służby bezpieczeństwa, nadzór władz państwowych nad personalną obsadą mazurskich parafii czy trudności związane z odzyskiwaniem budynków kościelnych należących przed wojną do Kościoła unijnego. Kolejne dziesięciolecia powojennej rzeczywistości znaczone były również wyjazdami mazurskich wiernych do Niemiec, co prowadziło wręcz do zaniku całych wspólnot parafialnych, niechęcią ludności wyznania katolickiego do rodowitych Mazurów, a także wciąż widocznym niedostatkiem duszpasterzy obciążonych sprawowaniem opieki nad rozległymi terytorialnie parafiami mazurskimi. W kolejnych dekadach normalizowała się jednak sytuacja uszczuplanego liczbowo Kościoła na Mazurach. Na przykładzie losów duchownych uwidaczniają się zachodzące zmiany, do których należało włączanie się luteranckich parafii w nurt życia lokalnego, udział duchownych w lokalnych przedsięwzięciach ekumenicznych, społecznych, po parafialną aktywność kulturalno-religijną realizowaną na rzecz miejscowych społeczności.

Biogramy z jednej strony ukazują realia, w jakich funkcjonował Kościół ewangelicki na Mazurach, z drugiej stanowią o jego specyficze, w tym duszpasterskiej pragmatyce służbowej prowadzącej od wikariatu, poprzez urząd proboszcza sprawowany nierzadko przez większość życia w jednym miejscu, po przywilej wyboru na seniora lub biskupa diecezji, a w szczególnym wypadku wyniesienie także mazurskiego duchownego do godności biskupa całego Kościoła luteranckiego w Polsce (biskupem Kościoła został w 2001 roku ks. Janusz Jagucki, proboszcz parafii w Giżycku). Losy księży mazurskich rozpoczynających swoją posługę na przestrzeni branego pod uwagę czasu odzwierciedlają różnorodne oblicza ich służby, w czasie powojennym uzależnionej od ingerencji władzy, stawiającej na pierwszym miejscu dobro wspólnot parafialnych, ale także zależnej od innych czynników zewnętrznych. Do tych czynników należały, podobnie jak w wypadku wiernych, wyjazdy ewangelickich księży do Niemiec, co przerywało duszpasterską służbę na Mazurach, a także indywidualne sytuacje życiowe prowadzące do rezygnacji z powziętych zobowiązań. Można zaznaczyć, że dzięki cytowanym fragmentom pism, korespondencji czy dokumentacji istotnej dla sprawy, poznajemy nie tylko same wydarzenia czy graniczne daty z życia przedstawionych bohaterów, ale również wiele szczegółów składających się na pełniejszy wizerunek ich duszpasterskiej drogi. Nie pomija przy tym autor mniej chlubnych kart z życiorysów duchownych, a w narracyjnych komentarzach przedstawia dodatkowe obszary aktywności, w tym naukowej nakierowanej na odkrywanie przeszłości własnego Kościoła (m.in. ks. Ryszard Otello).

W centrum zainteresowania Erwina Kruka znaleźli się wszyscy duchowni, którzy poprzez swoją służbę obecni byli na Mazurach w określonym tytule czasie – od praktykantów pełniących ten przywilej w trakcie odbywanych studiów teologicznych w Warszawie, poprzez księży, którzy na stałe związali się z Mazurami lub po krótszej lub dłuższej służbie trafiali do innych parafii na terenie kraju. To pełen przegląd księży, którzy przewinęli się przez mazurskie parafie, poznając trudy tamtejszej posługi, niełatwej z powodów politycznych, ale także innych wymienionych uwarunkowań.

Biogramy ewangelickich duchownych usystematyzowane zostały według dekad: 1945-1950, 1951-1960, 1961-1970 itd., co pozwala na poznanie losów księży w sposób „pokoleniowy”, tych, którzy w określonym czasie przybyli na Mazury, zakorzeniając się pośród tamtejszych wspólnot lub z czasem wybierając służbę poza diecezją. We wstępie autor dzieli się swoimi uwagami na temat kolejnych dekad, w tym m.in. pisze: „W latach 1950-1960 przez Diecezję Mazurską przewinęło się ponad 40 duchownych, w skromniejszej mierze księży z wykształceniem akademickim, a w większej – księży diakonów (...). Z jednej i drugiej grupy wielu zapisało się dobrze w pamięci parafian, zwłaszcza ci, którzy przez długie lata budowali swój wizerunek.”

Sporządzone przez Erwina Kruka biograficzne omówienia w zależności od stanu zachowanych materiałów ukazują księży w sposób obszerny albo skromniejszy. Szerzej prezentowani są duchowni opisani już w dostępnej literaturze, w tym m.in. ks. Edmund Friszke (1902-1958) – olsztyński powojenny proboszcz i senior diecezji, ks. Jerzy Sachs (1911-1977) związany ze Szczytnem czy ks. Władysław Pilch-Pilchowski

(1913-2008), twórca Muzeum Reformacji w Mikołajkach. Część biogramów stanowić może wyzwanie dla dalszych badaczy mazurskiej przeszłości, niektórym towarzyszą cytowane dokumenty, także o charakterze wspomnieniowym. Wielokrotnie przytacza autor fragmenty wspomnień ks. Alfreda Jaguckiego, pierwszego duszpasterza skierowanego po 1945 roku na Mazury (do Szczytna), późniejszego proboszcza w Cieszynie³, w tym jego refleksje o duchownych, wydarzeniach oraz powojennych realiach funkcjonowania Kościoła.

Przedstawiając duszpasterzy bliższych naszym czasom wykorzystał autor informacje z przysłowiowej pierwszej ręki, będące efektem jego uczestnictwa w życiu Kościoła i całego środowiska ewangelickiego na Mazurach. Biogramy pełniących w dalszym ciągu posługę ukazują obecny wizerunek ewangelickich księży, którzy włączają się w działalność o charakterze kulturalnym, ekumenicznym czy społecznym, związaną z niesieniem pomocy wszystkim potrzebującym (m.in. domy pomocy dla osób starszych). Luterkańscy duszpasterze doceniani są tym samym w lokalnych wielowyznaniowych społecznościach.

Biogramy ukazują przede wszystkim duszpasterską drogę, uwzględniając odbytą edukację, uroczystość ordynacji, lata wikariatu, po dalsze etapy służby na rzecz parafii i Kościoła. Uwzględniają też życie rodzinne, a także szczególne osiągnięcia duchownych, przede wszystkim podejmowane na rzecz własnej wspólnoty. Można przy tym podkreślić, że na Mazurach księża sprawują opiekę nad parafiami, które w większości sięgają czasów Reformacji, zachowując swoją ciągłość po dzień obecny (m.in. Kętrzyn, Sorkwity, Pąsów czy Szczytno).

Poprzez losy księży mazurskich poznajemy, jak już podkreślono, trudne początki odradzania się mazurskiego ewangelicyzmu po wojnie, w tym także – w powszechnym odbiorze mało poznana – rywalizację Kościołów metodystycznego oraz ewangelicko-augsburskiego o przejęcie opieki nad ewangelikami po 1945 roku. O tym stanowi także dodatkowy szkic zamieszczony w książce, który przybliży pierwsze powojenne lata Kościoła ewangelickiego na Mazurach, wraz z sylwetkami tych, którzy podjęli starania o zapewnienie opieki ocalałym wiernym. W uzupełnieniu Erwin Kruk przypomniał również wizerunek diakonów, które po wojnie podjęły służbę w parafiach mazurskich („Kobiety w służbie Kościoła na Mazurach”).

Książka została uzupełniona aneksami opracowanymi przez wydawcę. Są to dalsze biogramy księży, którzy podjęli służbę po 2000 roku („Księża w Diecezji Mazurskiej w latach 2001-2017”), a także szczegółowa prezentacja duszpasterskiej posługi wszystkich duchownych ujętych na kartach publikacji („Spis księży według czasu rozpoczęcia służby w Diecezji Mazurskiej w latach 1945-2017”). W zamieszczonym słowie wstępnym Erwin Kruk zapoznaje nas z koncepcją pracy postrzeganą z autorskiego punktu widzenia, własnym zamysłem oraz staraniami towarzyszącymi powstaniu książki. W uwagach możemy m.in. przeczytać: „*Gdy przeglądam opracowane już sylwetki ewangelickich księży (a założyłem sobie, że doprowadzę je do końca XX wieku), mam świadomość, że przez poznanie losów duchownych możemy poznać też pośrednio losy społeczności mazurskiej. W ten sposób nie tylko wzbogacamy naszą historię, ale i przywracamy jej pamięć.*”

Publikacja ukazała się w pierwszą rocznicę śmierci Erwina Kruka, w redakcji wieloletniego proboszcza parafii olsztyńskiej, a także do niedawna biskupa diecezji mazurskiej, ks. Rudolfa Bażanowskiego. Stanowi wyraz upamiętnienia jej autora, czemu towarzyszy odświętna szata graficzna – książka wydana została na kredowym papierze z uwzględnieniem archiwalnych fotografii z życia duszpasterzy.

Można na zakończenie dodać, że życiorysy zaprezentowane zostały w sposób prosty, bezpośredni, zachęcający do lektury. Publikacja może okazać się lekturą pożyteczną w środowisku konfesyjnym, jak też interesującą dla wszystkich, którzy zechcą poznać nie tak odległą przeszłość ewangelików na Mazurach. Będzie w dużej mierze źródłem wiedzy o sylwetkach duchownych nieuwzględnionych dotąd w literaturze czy pracach naukowych, stanowiąc być może zachętę do dalszego zgłębiania powojennej ewangelickiej historii.

Wydawcą książki jest Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie.

---

³ A. Jagucki, *Mazurskie dole i niedole*, Bielsko-Biała 2004.